

Mnimon

Vol 36, No 36 (2018)

Μνήμων

Δημήτριος Π. Φατούρος, 1907-1995, Το θαύμα του «Ορφέα» 1952 — Οι απαρχές των «Γιορτών Λόγου και Τέχνης». Ιστορήση και κατάθεση μαρτυριών, Επιλεγόμενα-επιμέλεια, Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης, Λευκάδα, Μουσικοφιλολογικός Όμιλος «Ορφεύς», 2017

DIMITRIS SP. TSERES

doi: [10.12681/mnimon.36979](https://doi.org/10.12681/mnimon.36979)

Copyright © 2024

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

TSERES, D. S. (2024). Δημήτριος Π. Φατούρος, 1907-1995, Το θαύμα του «Ορφέα» 1952 — Οι απαρχές των «Γιορτών Λόγου και Τέχνης». Ιστορήση και κατάθεση μαρτυριών, Επιλεγόμενα-επιμέλεια, Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης, Λευκάδα, Μουσικοφιλολογικός Όμιλος «Ορφεύς», 2017. *Mnimon*, 36(36), 432–443. <https://doi.org/10.12681/mnimon.36979>

νείς, αλλά φωτίζει και τις διαφοροποιήσεις εντός του οικογενειακού σχηματισμού με βάση και κριτήριο την ηλικία, το φύλο και προπάντων τη θέση στην οικογενειακή ιεραρχία.

Όπως, τέλος, δηλώνει και ο τίτλος *Οι κόμητες Harrach και ο κόσμος τους*, τον συγγραφέα απασχόλησε πέρα από τη συγκεκριμένη οικογένεια το κοινωνικό της περιβάλλον, ο κόσμος δηλαδή της αριστοκρατίας που με την οικονομική της επιφάνεια, τα δίκτυα πολιτικής και κοινωνικής εξουσίας της, τον ιδιαίτερο τρόπο ζωής και τους κώδικες αξιών της αποτέλεσε βασική συνιστώσα των κεντροευρωπαϊκών κοινωνιών του ύστερου 19ου και πρώιμου 20ού αιώνα.

Συμπερασματικά θα ήθελα να τονίσω ότι το βιβλίο που μας παρέδωσε ο κ. Ράπτης καλογραμμένο με εξαιρετικά ρέον αλλά και αυστηρά μετρημένο επιστημονικό ύφος, με αφετηρία την αυστηρή προσήλωση στις πηγές αλλά και με βαθειά γνώση της θεωρίας και της πολύ πλούσιας για το κάθε θέμα βιβλιογραφίας, συνομιλεί σε διεθνές επίπεδο με τα ερωτήματα που θέτει η σύγχρονη ιστοριογραφία. Μέσα από τις γραμμές του αναδεικνύονται οι κραδασμοί του παλαιού καθεστώτος στη σύγκρουσή του με το νέο, η τεκτονική σύγκρουση των κόσμων των ευγενών με τους άλλους, αλλά και η παραπαίουσα συχνά προσπάθεια, ή και φιλότιμη ενίοτε, προσαρμογής στις αλλαγές με τις οποίες όλη η κοινωνία πρέπει να έλθει αντιμέτωπη.

ΟΛΓΑ ΚΑΤΣΙΑΡΔΗ-HERING

Δημήτριος Π. Φατούρος, 1907-1995, Το θαύμα του «Ορφέα» 1952 – Οι απαρχές των «Γιορτών Λόγου και Τέχνης». Ιστορήση και κατάθεση μαρτυριών, Επιλεγόμενα-επιμέλεια, Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης, Μουσικοφιλογολογικός Όμιλος «Ορφεύς», Λευκάδα 2017, 126 σ.

Είναι τιμή για μένα που οι οργανωτές της αποψινής εκδήλωσης* μού ανέθεσαν να παρουσιάσω το βιβλίο του Δημήτρη Φατούρου. Και χαρά όλων μας που έχουμε την καλή τύχη να υποδεχόμαστε αυτό το εξαιρετικά επιμελημένο, τεκμηριωμένο και καλοτυπωμένο βιβλίο, που έχει ως θέμα του ένα κομβικό ζήτημα της μεταπολεμικής λευκαδικής ιστορίας: τη γέννηση των Γιορτών Λόγου και Τέχνης εκεί στις αρχές της δεκαετίας του 1950· ένα βιβλίο, που αν και πολύ σημαντικό για τη μεταπολεμική ιστορία του τόπου, άργησε να πάρει τον δρόμο προς το τυπογραφείο. Και η χαρά είναι μεγαλύτερη γιατί η έκδοση του βιβλίου συμπίπτει με τη συμπλήρωση 80 χρόνων από την ίδρυση του «Ορφέα».

Ξεκινάω με ελάχιστα βιογραφικά του συγγραφέα, που τα πιο πολλά τα δα-

* Η πρώτη μορφή του κειμένου διαβάστηκε στην παρουσίαση του βιβλίου, που οργάνωσαν ο «Ορφεύς» και η Δημόσια Βιβλιοθήκη Λευκάδας στον κήπο της στις 8 Αυγούστου 2017.

νείζομαι από το «Σύντομο βιογραφικό» του (σ. 19-21): Ο Δημήτριος Φατούρος-Τζαβάρας γεννήθηκε το 1907 στην Εύγηρο της Λευκάδας. Είναι το μοναδικό από τα πέντε παιδιά του Πέτρου και της Θεοδώρας, που κατάφερε να επιβιώσει, θηλάζοντας σε άλλες γυναίκες του χωριού. Στα 15 του παντρεύεται με τη Μαρία, κόρη του άρχοντα της Ευγήρου Αριστείδη Φατούρου-Γεωργαλάκη. Στα 21 του είναι ήδη πατέρας τριών παιδιών. Τελειώνει αριστούχος το Ελληνικό Σχολείο Βασιλικής και εγγράφεται στο τετρατάξιο Γυμνάσιο Λευκάδας από το οποίο αποφοιτά επίσης αριστούχος το 1927¹. Αντιδρά στην επιθυμία του πατέρα του να γίνει δάσκαλος — έχει μεγαλύτερες φιλοδοξίες. Δίνει εξετάσεις, πετυχαίνει και εγγράφεται στη Φιλοσοφική Αθηνών το 1927. Η Φιλοσοφική όμως απαιτούσε συνεχή παρακολούθηση, πράγμα αδύνατο για τον οικογενειάρχη φοιτητή. Έτσι, το 1928 μετεγγράφεται στη Νομική, μελετά στο χωριό και πηγαίνει στην Αθήνα μόνο για τις εξετάσεις. Το 1933 παίρνει το πτυχίο του και ορκίζεται δικηγόρος Λευκάδας. Μετά τα δύσκολα χρόνια της Κατοχής και του Εμφυλίου, κατά τα οποία κινδύνευσε ακόμα και η ζωή του, εγκαθίσταται οριστικά στην πόλη της Λευκάδας, όπου αρχίζει η μακρά και επιτυχής επαγγελματική και κοινωνική του διαδρομή. Ενεργός πολίτης δημοκρατικών πεποιθήσεων μετέχει στα κοινά ως πρόεδρος και μέλος δεκάδων επαγγελματικών και πολιτιστικών σωματείων και πρωτίστως του «Ορφέα» και της «Φιλαρμονικής». Βαθύς γνώστης της ιστορίας και της πολιτικής, φιλότεχνος και φανατικός βιβλιόφιλος δημιουργεί στο σπίτι του μια βιβλιοθήκη με χιλιάδες βιβλία και ένα πλούσιο ιστορικό αρχείο. Συνταξιοδοτείται το 1975 και πεθαίνει το 1995 στα Γιάννενα στο σπίτι του γιου του Θρασύβουλου.

Το βιβλίο, που παρουσιάζουμε απόψε, αριθμεί 128 σελίδες, φέρει τον τίτλο *Το θαύμα του «Ορφέα», 1952 — Οι απαρχές των «Γιορτών Λόγου και Τέχνης»*. *Ιστορήση και κατάθεση μαρτυριών*, με επιμέλεια και Επιλεγόμενα του Τριαντάφυλλου Ε. Σκλαβενίτη, και είναι η αναδημοσίευση μιας ενόττητας ενός μεγαλύτερου βιβλίου του συγγραφέα. Συγκεκριμένα: Το 1986 ο συνταξιούχος πλέον δικηγόρος Δημήτρης Φατούρος είχε ετοιμάσει ένα δακτυλόγραφο βιβλίο

1. Η έρευνα στα αρχεία του Γυμνασίου Λευκάδας (βλ. Δημήτρης Σπ. Τσερές, *Η Μέση Εκπαίδευση στη Λευκάδα 1829-1929. Επεξεργασμένα στοιχεία για τους εκπαιδευτικούς και τους μαθητές με τη βάση δεδομένων σε CD ROM. Κατάλογος του αρχείου του Γυμνασίου και του Ελληνικού Σχολείου*, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς, αρ. 43, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών Ε.Ι.Ε., Αθήνα 2006, στο συνημμένο CD ROM.) δείχνει ότι ο Δ.Φ. φοίτησε στο τετρατάξιο Γυμνάσιο Λευκάδας τα έτη 1923-1927, ήτοι πήρε απολυτήριο γυμνασίου σε ηλικία 20 ετών. Την εποχή αυτή τα παιδιά εγγράφονταν στο (τριτάξιο) Ελληνικό Σχολείο συνήθως στην ηλικία των 10 χρόνων και, εφόσον δεν «έχαναν χρονιά», εγγράφονταν στο (τετρατάξιο) Γυμνάσιο στην ηλικία των 13 ετών και (πάλι εφόσον δεν «έχαναν χρονιά») αποφοιτούσαν στην ηλικία των 17 ετών. Εξ αυτού (και δεδομένου ότι ο Δ.Φ. ως αριστούχος δεν «έχασε χρονιά») συμπεραίνεται ότι ο Δ. Φατούρος άρχισε να εγγράφει ή στο Ελληνικό Σχολείο ή στο Γυμνάσιο και η «άργητα» αυτή ανέρχεται στα 3 έτη. Είναι και αυτό ενδεικτικό των δυσκολιών που αντιμετώπισε ο νεαρός οικογενειάρχης στην προσπάθειά του να μορφωθεί.

με τίτλο *Η ζωή μου (Βιογραφική ιστόρηση)*, 251 σελίδων, αποτελούμενο από πέντε κεφάλαια, το περιεχόμενο του οποίου αποτυπώνεται με ενάργεια στον τίτλο του και στο οποίο αναφέρεται ο ίδιος ο συγγραφέας στον πρόλογό του (σ. 31-32 του παρουσιαζόμενου βιβλίου). Φωτοτυπημένα αντίτυπα του βιβλίου παρέδωσε στα μέλη της οικογένειάς του και σε μερικούς φίλους. Αντίτυπό του κατέθεσε στη Χαραμόγλειο Βιβλιοθήκη. Η 35η ενότητα αυτού το βιβλίου (52 σελίδες), με τον τίτλο *Μουσικοφιλολογικός Όμιλος «Ορφεύς» Λευκάδος*, αναδημοσιεύεται εδώ και αποτελεί τον πυρήνα του βιβλίου που παρουσιάζουμε.

Τα περιεχόμενα του βιβλίου:

Το προλογικό μέρος του βιβλίου (σ. 11-28) περιλαμβάνει: α) μια σύντομη «Αναφορά στα ογδοντάχρονα του «Ορφέα»», του προέδρου του «Ορφέα» Δημητρίου Γ. Περδικάρη (σ. 13)· β) το συνοπτικό και πυκνό σημείωμα του Δημήτρη Θ. Φατούρου, εγγονού του συγγραφέα, με τίτλο «1952-2017: 65 χρόνια από το θάυμα του «Ορφέα»» (σ. 15-18), το οποίο αναφέρεται στις Γιορτές του 1952· γ) ένα σύντομο βιογραφικό του συγγραφέα (σ. 19-21)· δ) το (εκ μέρους όλων των παιδιών του συγγραφέα) σημείωμα της κόρης του Πετρούλας Φατούρου-Τσαμασφύρου «Ο πατέρας μας Δημήτριος Π. Φατούρος» (σ. 23-26), «γερμάτο αγάπη, σεβασμό και θαυμασμό» για το έργο του πατέρα τους, σύμφωνα με τα δικά της λόγια· ε) το «Σημείωμα του επιμελητή του βιβλίου για τον αναγνώστη» (σ. 27-28), για τη διευκόλυνση του χρήστη του βιβλίου.

Ακολουθεί το κύριο σώμα του βιβλίου (σ. 33-66), στο οποίο ο Δ. Φ. με ημερολογιακή σειρά και συνεχή παράθεση τεκμηρίων εξιστορεί με ακρίβεια τα πεπραγμένα του ως Προέδρου ή σημαίνοντος ενεργού στελέχους του «Ορφέα». Τη λεόντεια μερίδα της εξιστόρησής του αποτελεί ο προγραμματισμός και η μεταίωση των Γιορτών Λόγου και Τέχνης του 1952. Ο συγγραφέας καταρτίζει τον φάκελο της υπόθεσης των καταιωθεισών Γιορτών του 1952 με τη ζηλευτή ακρίβεια, με την οποία ένας ευσυνείδητος θεράπων της Θέμιδας καταρτίζει τον φάκελο μιας σημαντικής υπόθεσης που θα καταθέσει στο δικαστήριο. Μόνο που αυτή τη φορά ο φάκελός του θα τεθεί ενώπιον ενός άλλου «δικαστηρίου».

Έπονται τα «Παραρτήματα» (σ. 67-93), όπου δημοσιεύονται πέντε επιλεγμένα τεκμήρια, τα οποία είχε συλλέξει στο αρχείο του ο συγγραφέας αλλά δεν τα είχε ενσωματώσει στο κείμενό του και κάποια από αυτά είχαν δημοσιευτεί στον Τύπο της Λευκάδας. Τα τέσσερα αφορούν τη σύγκρουση του 1952 (η από 7.8.1952 επιστολή του Δ. Φ. στον Σωκράτη Καραντινό, η από 18.8.1952 ανακοίνωση του Δημάρχου Λευκαδίων Δημητρίου Γιαννούλατου, η από 7.8.1952 μακροσκελέστατη ανακοίνωση του Δ.Σ. του «Ορφέα», το από 4.9.1952 πρακτικό της Γενικής Συνέλευσης του «Ορφέα») και το πέμπτο είναι ο κατάλογος των 36 εγγράφων, που κατέθεσε στο Ιστορικό Αρχείο Λευκάδας ο Δ. Φ. το 1959 με την αποκαλυπτική –για την ιστορική αίσθηση των δρώντων στη δημόσια σφαίρα της εποχής και του τόπου– κατακλείδα: «Παρακαλώ τον φάκελον τούτον ίνα φυλάξητε εις το παρ' υμίν Αρχαιοφυλακείον διά την ιστορίαν του θέματος».

Ακολουθούν τα μεστά Επιλεγόμενα του επιμελητή της έκδοσης με τον εύγλωττο τίτλο «Από τον Εμφύλιο, τον σεισμό και τα οικονομικοκοινωνικά αδιέξοδα στις απαρχές των «Γιορτών Λόγου και Τέχνης» 1952» (σ. 95-117), από τα

οποία θα πάρω κι εγώ στη συνέχεια αφορμές για να εκθέσω κάποιες σκέψεις. Στο τέλος παρατίθεται («Πίνακας κυρίων ονομάτων»).

Στο σημείο αυτό πρέπει να διευκρινίσουμε εντελώς συνοπτικά τι ήταν αυτές οι προγραμματισμένες αλλά τελικά ματαιωθείσες Γιορτές Λόγου και Τέχνης του 1952, που αποτελούν τον πυρήνα του παρουσιαζόμενου βιβλίου.

Το Δ.Σ. του «Ορφέα» την 26.6.1952 (σ. 42) αποφασίζει τη διοργάνωση των πρώτων Γιορτών Λόγου και Τέχνης στη Λευκάδα το τριήμερο 15, 16 και 17 Αυγούστου του ίδιου έτους. Πρώτη θέση στο πρόγραμμα έχει η «θεατρική παράσταση του έργου του εθνικού μας ποιητού Αριστοτέλους Βαλαωρίτη 'Φωτεινός' εν υπαίθρω και δη εις την περιφέρειαν Σφακιωτών». Το έργο, βέβαια, που θα ανέβαζαν, θα ήταν μια («διασκευή») τρόπον τινά του βαλαωριτικού έργου από τον Νίκο Γ. Κατηφόρη, δικηγόρο Αθηνών, λογοτέχνη αλλά και πολιτευτή της Αριστεράς (με τη «Δημοκρατική Παράταξη») στη Λευκάδα στις βουλευτικές εκλογές του 1950. Το σχέδιο είναι εξαιρετικά φιλόδοξο: οι άνθρωποι του «Ορφέα», κατάλληλα υποψιασμένοι και ορμητικοί, αντιλαμβάνονται ότι, αν θέλουν να πετύχουν τη μεγάλη προβολή του νησιού τους, που αποτελεί βασικό σκοπό τους, δεν αρκεί μια απλή παράσταση του οποιοδήποτε θιάσου. Επιδιώκουν και επιτυγχάνουν το έργο να το ανεβάσει το Εθνικό Θέατρο με δικούς του ηθοποιούς σε σκηνοθεσία του Σωκράτη Καραντινού και μάλιστα αφιλοκερδώς. Ο «Ορφέας», πρωτοστατούντος του προέδρου του Δημητρίου Φατούρου, κηρύσσει πανστρατιά για την επιτυχία των Γιορτών, στην οποία συμμετέχουν και τα ανώτερα κλιμάκια της τοπικής εξουσίας, ο Νομάρχης, ο Δήμαρχος, ακόμα και ο Μητροπολίτης. Ζητάει επίσης από τον «εδώ τότε ευρισκόμενον Αντώνη Τζεβελέκη, επιδεικνύοντα δραστηριότητες σε τέτοιες εκδηλώσεις, να βοηθήσει και αυτός στα πλαίσια των δυνατοτήτων του» (σ. 43). Είμαστε τρία χρόνια πριν από την έναρξη των Φεστιβάλ Επιδαύρου και Αθηνών σε μια Λευκάδα με πενιχρά οικονομικά μέσα και στερημένη από κάθε υλικοτεχνική υποδομή για δεξίωση μεγάλων καλλιτεχνικών (και όχι μόνο) γεγονότων!

Αξίζει να σημειωθεί επί του προκειμένου ο πολιτιστικός συγκρητισμός, στον οποίο εκβάλλει ενίοτε αυτός ο ορμητικός ενθουσιασμός των ανθρώπων του «Ορφέα» – συγκρητισμός που συστεγάζει ανυποψίαστα υπό τη σκέπη του ετερόκλητα στοιχεία, αρκεί να εντάσσονται σ' αυτό που οι ίδιοι θεωρούν («λευκαδική πολιτιστική παράδοση»): Στη συνεδρία της 5.6.1952 (σ. 42), κατά την οποία το Δ.Σ. του Ορφέα αποφάσισε η θεατρική παράσταση του Φωτεινού του Νίκου Κατηφόρη να γίνει στους Σφακιώτες, «στο φυσικό εκείνο περιβάλλον όπου έζησε ο ήρωας του έργου 'Φωτεινός', ο αδάμαστος εκείνος χωρικός [...] που δεν δι-

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Π. ΦΑΤΟΥΡΟΣ
1907-1995

ΤΟ ΘΑΥΜΑ ΤΟΥ «ΟΡΦΕΑ»
1952 – ΟΙ ΑΠΑΡΧΕΣ
ΤΩΝ «ΓΙΟΡΤΩΝ ΛΟΓΟΥ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗΣ»

Ιστορία και κατάθεση μαρτυριών

Επιλεγμένα – επιμέλεια
Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης

ΜΟΥΣΙΚΟΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ «ΟΡΦΕΥΣ»
ΛΕΥΚΑΔΑ 2017

στασε να προβάλλη τα στήθη του, το χρόνο εκείνο του 1357, στο φοβερό δυνάστη τότε της Λευκάδος, το Γρατσιάνο Τζώρτζη...», αποφασίζεται: «... να οργανωθεί Ενετική Βραδιά...» (Ενετική Βραδυά ήταν η βαρκαρόλα στο κανάλι του Πουλιού ή στο κεντρικό λιμάνι, η οποία συνεχίζεται μέχρι σήμερα και γίνεται στο κανάλι του Πουλιού). Είναι σαφές ότι εδώ η πάροδος του χρόνου άμβλυνε την σύνδεση ανάμεσα στα δύο γεγονότα και τα αυτονόμησε: Μισητό σύμβολο του Ξένου ο (Φράγκος) Γρατιανός Τζώρτζης αλλά πολιτιστικό κεκτημένο της Λευκάδος ο ενετικός (=φράγκικος) τρόπος ψυχαγωγίας! Και το μέγεθος του συγκρητισμού γίνεται πιο εντυπωσιακό από το γεγονός ότι η επιλογή του «αντιστασιακού» Φωτεινού ήταν η αιτία να ματαιωθούν οι πρώτες αυτές Γιορτές Λόγου και Τέχνης.

Το φιλόδοξο αυτό σχέδιο, μέσα στο ταραγμένο και εύθραυστο πολιτικό κλίμα της εποχής, προκάλεσε αντιδράσεις, το βάρος των οποίων και τη δημόσια διατύπωσή τους ανέλαβε ο Κωνσταντίνος Σερεπίσος, δικηγόρος, διακεκριμένο στέλεχος του «Ορφέα», μετέπειτα για αρκετά χρόνια Νομάρχης σε διάφορους Νομούς και την τριετία 1974-1977 βουλευτής Λευκάδας με τη ΝΔ. Οι εκπεφρασμένες αντιδράσεις εστίαζαν στο ότι ο Νίκος Κατηφόρης ήταν γνωστό στέλεχος της Αριστεράς, που μόλις δύο χρόνια πριν είχε πολιτευτεί στη Λευκάδα με τη «Δημοκρατική Παράταξη» και ότι, ως εκ τούτου, ελλόχευε ο κίνδυνος να εμφιλοχωρήσουν στο έργο του στοιχεία προπαγάνδας φιλικής προς τον πολιτικό του χώρο. Το θέμα ανέβηκε ψηλά, προφανώς (αλλά όχι μαρτυρημένα) έφτασε σε κάποια κλιμάκια της κεντρικής εξουσίας, η αρχική πανστρατιά διασπάστηκε, καθώς οι δυνάμεις οι φιλικές ή εξαρτώμενες από τα ισχυρά κέντρα εξουσίας της πρωτεύουσας άρχισαν να φυλορροούν και το σχέδιο τελικά ναυάγησε: Την 6.8.1952 ο Νομάρχης Λευκάδας Κωνσταντίνος Μπλέρης, «άνδρας προδευτικών και πρόθυμος σε τέτοιες προσπάθειες», κατά τον Δ. Φ. (σ. 42), αποφάσισε τη ματαίωσή τους.

Οι Γιορτές του 1952 ναυάγησαν αλλά ο σπόρος δεν πήγε χαμένος. Η διοργάνωσή τους αποτελούσε πια ένα ώριμο αίτημα. Οι σεισμοί δεν επέτρεψαν την πραγματοποίησή τους το 1953 και 1954. Η έναρξή τους έγινε το 1955 και από τότε συνεχίζονται ανελλιπώς μέχρι σήμερα.

Αυτά ως προς τα βασικά ρεάλια του βιβλίου. Ας περάσουμε στις κρίσεις και τις αξιολογήσεις:

Χωρίς περιφράσεις, το βιβλίο αυτό είναι πολύ σημαντικό για πολλούς λόγους. Και κατ' αρχάς ας αποδώσουμε στον συγγραφέα και στον επιμελητή τα εύσημα που δικαιούνται.

Στον συγγραφέα ανήκει ο έπαινος, πρώτον γιατί η παιδεία του και το ένστικτό του τον οδήγησαν να μας αφήσει μια μαρτυρία σημαντική όχι μόνο για την τοπική ιστορία αλλά μια μαρτυρία που ως ερμηνευτικό σχήμα έχει πανελλαδικό ενδιαφέρον· δεύτερον για τη σαφήνεια και τη λιτότητα της γραφής του αλλά και τη, χαμένη στους χρόνους μας, «ευγένεια», που απαιτεί το ύφος του δημόσιου λόγου – απότοκα όλα της επαγγελματικής και της συνολικής του παιδείας· και τρίτον για την πνευματική του εντιμότητα: αν και βρίσκεται μέσα στην «εμπόλεμη ζώνη» και μάλιστα σε ρόλο πρωταγωνιστή, θέλει, και το πετυχαίνει, να

εκθέσει τα γεγονότα όσο πιο ψυχρά γίνεται και να ξεχωρίσει το γεγονός από τη δική του εκτίμηση.

Στον πολύπειρο επιμελητή ανήκει κατ' αρχάς ο έπαινος για τον, αφανή στον αμύητο, κόπο που κατέβαλε, σε συνάρτηση με τον σύντομο χρόνο που είχε στη διάθεσή του για την επιτυχή πραγμάτωση του εγχειρήματος· δεύτερον, και κυρίως, για την «κατάστρωση» του βιβλίου με τρόπο που να είναι αναγνώσιμο από τον χρήστη του – ευεργετικό αποτέλεσμα μακρόχρονης εμπειρίας, γνώσης και ευσυνειδησίας· τρίτον για τα μεστά και εξανηθικώς τεκμηριωμένα Επιλεγόμενά του, τα οποία, εκτός από την εξιστόρηση των γεγονότων, δίνουν ερμηνείες σε καίρια ζητήματα της εποχής εκείνης και επιτρέπουν στον αναγνώστη να εντάξει τα ιστορούμενα του βιβλίου στο γενικότερο λευκαδικό και πανελλήνιο πλαίσιο ή, όπως ο ίδιος λέει «σε μια σύγχρονη γενική θέαση των πραγμάτων και μια κατάματη προσέγγιση των γεγονότων στις λεπτομέρειες και στην ολότητά τους» (σ. 28).

Πέραν τούτων όμως, το βιβλίο, όπως πρέπει να κάνει κάθε βιβλίο άξιο του ονόματός του, ανοίγει τόσα παράθυρα προβληματισμού που δεν ξέρεις σε ποιο να σταθείς και ποιο ν' αφήσεις.

Πρώτον: Τι είναι η Λευκάδα του 1952 –λίγο πριν, λίγο μετά– μέσα στην οποία δρα ως σημαίνον πρόσωπο ο Δ. Φ. και επιχειρείται το προαναφερθέν φιλόδοξο εγχείρημα των Γιορτών Λόγου και Τέχνης;

Κατ' αρχάς να δούμε το γενικό πλαίσιο αυτής της πρώτης μεταπολεμικής δεκαετίας: Οι βιοτικές συνθήκες στη Λευκάδα είναι από τις πιο σκληρές στη μετεμφυλιακή Ελλάδα. Το ίδιο σκληρό είναι και το γενικότερο κλίμα, που επικρατεί στον μικρό μας τόπο. Βρισκόμαστε στα δύσκολα και επώδυνα μετεμφυλιακά χρόνια, τρία χρόνια μετά τη λήξη μιας τραγωδίας, κατά την οποία η Λευκάδα μάτωσε περισσότερο από τον μέσο όρο της ελληνικής επικράτειας. Οι άνθρωποι προσπαθούν να επουλώσουν τις βαθιές πληγές που άνοιξε ο Εμφύλιος, στις οποίες είχαν προστεθεί οι μεγάλες καταστροφές του σεισμού του 1948, να επιβιώσουν, να ξεφύγουν από τη στέρηση, να βελτιώσουν τη ζωή τους. Τα μέσα που έχουν στη διάθεσή τους είναι η σκληρή δουλειά και η μετανάστευση, εσωτερική ή εξωτερική.

Το εξαιρετικά ενδιαφέρον για τη Λευκάδα της εποχής εκείνης είναι ότι παράλληλα με τον αγώνα της επιβίωσης πορεύεται και η πίστη στη χρησιμότητα των πολιτισμικών αξιών. Στα πιο ζωντανά κύτταρα της κοινωνίας εδραιώνεται η πεποίθηση (και αυτή διαχέεται και στην υπόλοιπη κοινωνία) ότι ο πολιτισμός, εκτός από την καθαυτή αξία του, είναι το όχημα, με το οποίο το νησί θα δραπετεύσει από τη στέρηση και τη μιζέρια. Μέσα σ' αυτό το κλίμα οι πνευματικοί άνθρωποι αγωνίζονται να υπερβούν, στο μέτρο του δυνατού, τον πρόσφατο διχασμό και να χαράξουν δρόμους συλλογικής δράσης παράλληλα ή και σε σύνδεση με την πραγμάτωση των πνευματικών τους αναζητήσεων. Ειδικά, οι ηττημένοι του Εμφυλίου, που είναι αρκετοί και σημαντικοί, αγωνίζονται να υπερβούν την απογοήτευση για την αποτυχία των ελπίδων τους και να βρουν νέους δρόμους, που θα συντηρούν την ελπίδα και θα δίνουν διέξοδο στις πνευματικές τους ανησυχίες. Και αποτελεί ευχάριστο δείγμα νεωτερικότητας η (προφανώς

με στοχαστικές προσαρμογές κατακτημένη) συν-αντίληψη όλων αυτών για την αυτονομία του πολιτισμικού πεδίου έναντι του πολιτικού, παρόλο ότι πολλοί από τους πρωτεργάτες της πολιτιστικής κίνησης των χρόνων εκείνων είναι άνθρωποι με ιδεολογική συγκρότηση, πολιτικοποιημένοι και με έντονη πολιτική δράση σε όλο το εύρος του πολιτικού φάσματος. Ίσως δεν είναι συμπτωματικό το ότι την ίδια εποχή σε πανελλαδικό επίπεδο η αντίληψη αυτή οδηγεί στην έκδοση περιοδικών όπως η *Επιθεώρηση Τέχνης* (1955-1967) και συγκρούεται με αντιλήψεις εκ διαμέτρου αντίθετες μεταξύ τους, εκ των οποίων οι μεν θεωρούν τον πολιτισμό ως δραστηριότητα άσχετη με την πολιτική οι δε ως θεραπευαίνιδα της πολιτικής.

Η επτανησιακή πολιτισμική παράδοση της Λευκάδας είναι ένα κίνητρο, οι αρχαιακές διαθεσιμότητές της ένα πολιτισμικό κεκτημένο, η ευρηματικότητα των ανθρώπων και η ομορφιά του τοπίου της εγγενή πλεονεκτήματα και τα οράματα της προηγούμενης ταραγμένης δεκαετίας δραστικός καταλύτης. Ειδικά, τα δύο πρώτα, και κυρίως τα επιτεύγματα των μεγάλων πνευματικών αναστημάτων του τόπου (με κορυφαίους τους μεγάλους ποιητές του, τον «μυθικό» Βαλαωρίτη και τον μεγαλόπνευστο, άρτι αποβιώσαντα, Σικελιανό), τα ηγετικά στρώματα της πόλης τα συνειδητοποιούν ως ένα βαρύ παρελθόν, του οποίου οφείλουν να φανούν άξιοι συνεχιστές και που τους δίνει το δικαίωμα να πιστεύουν ότι ο τόπος τους αξίζει καλύτερης τύχης και μεγαλύτερης προσοχής από την κεντρική διοίκηση αλλά και προτίμησης από τους ξένους, τη στιγμή που έχει σημάνει η ώρα του τουρισμού και άλλοι ελληνικοί τόποι έχουν ήδη καρπωθεί τις θετικές οικονομικές του συνέπειες.

Μια άλλη βασική σταθερά της σκέψης όχι μόνο των μορφωμένων του νησιού είναι η πεποίθηση ότι ο δρόμος προς ένα καλύτερο αύριο περνάει μέσα από την περιφερειακή ανάπτυξη, η οποία βέβαια συνεπάγεται την καταπολέμηση του υδροκεφαλισμού της πρωτεύουσας. Όλη η ορμή της πρώτης μεταπολεμικής εικοσαετίας, όπως εκφράζεται μέσα από τον «Ορφέα» και τις *Λευκαδίτικες Σελίδες* του, τον Σύλλογο Λευκαδίων Αττικής και τις Γιορτές Λόγου και Τέχνης, έχει αυτή την πεποίθηση ως σταθερή παράμετρο και την επιδιώκει με ζήλο και ενθουσιασμό. Εξ αιτίας αυτής το αίτημα για την τόνωση της οικονομικής και πνευματικής ανάπτυξης της ιδιαίτερης πατρίδας τους, που τη θεωρούν όρο *sine qua non* για το πέρασμά της σε ένα καλύτερο επίπεδο ζωής, είναι διάχυτο στη σκέψη και τα γραπτά των τοπικών λογίων.

Σε επίπεδο ατόμων, οι λόγιοι που παρέμειναν στη γενέτειρα —ο Κωνσταντίνος Μαχαιράς, ο Πάνος Ροντογιάννης, ο Πανταζής Κοντομίχης και ο Δήμος Μαλακάσης—, καθένας στη δική του πορεία και στο δικό του σκαλοπάτι, πορεύονται ενεργά στον δρόμο των προσωπικών τους αναζητήσεων. Σε επίπεδο φορέων, δίπλα στη βασική πολιτισμική σταθερά της γηραιάς Φιλαρμονικής, ο «Ορφέας» (έτος ίδρυσης 1937), συσπειρώνοντας τις πιο αξιόλογες πνευματικές εγχώριες δυνάμεις ενσαρκώνει την επιθυμία για πολιτιστική άνθιση. Με κόπους και ιδρώτα, πρωτίστως του Πάνου Ροντογιάννη, αλλά όχι μόνο, στήνεται η Δημόσια Βιβλιοθήκη και το Μουσείο Μεταβυζαντινών Εικόνων, οριστικά κεκτημένα πλέον του λευκαδικού πολιτισμικού τοπίου.

Αυτό λοιπόν είναι το κλίμα, μέσα στο οποίο οι εγχώριες, ατομικές και συλλογικές, αξιόλογες δυνάμεις, που προέρχονται από τα ηγετικά αστικά στρώματα της πόλης, με εμφανή προσπάθεια να υπερβούν τις νωπές τραυματικές αντιθέσεις, σχεδίασαν, υπό την ηγεσία του «Ορφέα», ήδη από το 1952, την οργάνωση των Γιορτών Λόγου και Τέχνης ως του οχήματος που θα βγάλει το νησί από τα δεινά που το ταλανίζουν, και οι οποίες, όπως ήδη είπαμε, αναβλήθηκαν εξ αιτίας του υφιστάμενου πολιτικού χάσματος, το οποίο, παρά τις προσπάθειες υπέρβασής του από τις δυνάμεις του «Ορφέα», δεν κατέστη δυνατόν να γεφυρωθεί.

Δεύτερον: Τώρα που αναδείξαμε τη μεγάλη εικόνα του κοινωνικοπολιτικού και πολιτισμικού λευκαδικού τοπίου, ας εστιάσουμε στον «Ορφέα», που αποτελεί βασικό κύτταρό του. Πώς εντάσσεται ο «Ορφέας» μέσα στο γενικό σχήμα που μόλις καταρτίσαμε; Θα προσπαθήσω να απαντήσω, προσθέτοντας στα όσα έχω πει ανωτέρω, τρεις συγκεκριμένες επισημάνσεις και αποφεύγοντας τις γνωστές αμήχανες γενικολογίες, που απαντούν στο ερώτημα προσπερνώντας το.

Επισημάνση πρώτη: Ο «Ορφέας» το 1952, επί προεδρίας Δ. Φ. και με τον ίδιο ως δικηγόρο, τροποποιεί το καταστατικό του και από «Μουσικός Όμιλος» γίνεται πλέον «Μουσικοφιλολογικός Όμιλος». Είναι προφανές ότι η αλλαγή αυτή εκπέμπει ευανάγνωστα σήματα – όχι μόνο για τότε αλλά και για σήμερα: Ο «Ορφέας» αισθάνεται στενό το πλαίσιο των δραστηριοτήτων του και θέλει να το διευρύνει όσο περισσότερο μπορεί. Η λέξη «φιλολογικός», που προστίθεται στον τίτλο του, σήμερα μπορεί να μη λέει πολλά, τότε όμως είχε μεγάλο σημασιολογικό εύρος, που μέσα του περιέκλειε την ενασχόληση με όλους τους τομείς των γραμμάτων και των τεχνών.

Ότι έτσι είχαν τα πράγματα το αποδεικνύουν τα μετέπειτα πεπραγμένα του: Δίπλα στις παραδοσιακές μουσικές του δραστηριότητες (η χορωδία και η μαντολινάτα λειτουργούν από τα προπολεμικά χρόνια), προστίθενται νέες: Η έκδοση το 1954 του κυοφορούμενου από το 1951 γνωστού λευκάματός του (Μουσικοφιλολογικός Όμιλος Ορφεύς Λευκάδος, *Λευκάδα, Σύντομο φωτογραφικό και ιστορικό διάγραμμα της φυσιογνωμίας του νησιού*, Αθήνα 1954), το οποίο, παρά τα πενιχρά οικονομικά και τα ανύπαρκτα τεχνικά μέσα της εποχής, αποτελεί αξεπέραστο πρότυπο παρόμοιων εκδόσεων στον χώρο της Λευκάδας, γιατί οι συντάκτες του έχουν άποψη, σχέδιο και γνώση των δεδομένων που χειρίζονται, και επί πλέον ερασιτεχνισμό υψηλού επιπέδου που σήμερα δεν υπάρχει: η έκδοση φιλόδοξης εφημερίδας το 1961 (*Λευκαδίτικες σελίδες*), στην οποία γράφουν τοπικοί λόγιοι μεγάλου διαμετρήματος: τμήμα παραδοσιακών χορών τον Ιούνιο του 1960· διαλέξεις, οι οποίες φιλοδοξούν να ενταχθούν σε μια προγραμματισμένη σειρά, με βασική δεξαμενή άντλησης ομιλητών το Γυμνάσιο Λευκάδος· ίδρυση ραδιοφωνικού σταθμού (Μάρτης 1962)· εγχώριες θεατρικές παραστάσεις: το 1953 το δίπρακτο του Γιάννη Αθηνιώτη γύρω από τη ζωή και τον θάνατο του Ύψηλάντη, την 25.3.1960 (3) εικόνες από την *Κυρά Φροσύνη* του Βαλαωρίτη, τον Οκτώβριο του 1960 το *Αλβανικό έπος* του Σπύρου Φίλιππα Πανάγου, την 2.5.1961 η *Ηλέκτρα* του Σοφοκλή από το Γυμνάσιο Λευκά-

δος. Και βέβαια, πάνω απ' όλα, η σύλληψη του φιλόδοξου εγχειρήματος των Γιορτών Λόγου και Τέχνης το 1952, το οποίο αποτελεί το θέμα του βιβλίου μας.

Επισήμανση δεύτερη: Ο «Ορφέας» έχει καθαρό κοινωνικό στίγμα. Μεσούντος του Μεσοπολέμου ήδη, αρχίζει να συγκροτείται στη Λευκάδα μια καινούργια αστική τάξη στο κενό που άφησε η κατάρρευση της λευκαδικής τσιβιλιτά, του αρχοντολογίου δηλαδή. Το κενό σπεύδουν ορμητικά να το καλύψουν άτομα από τα ως τότε «παρακατιανά» αστικά στρώματα της πόλης, που ασφυκτιούσαν κάτω από την κοινωνική και πολιτική κυριαρχία των αρχόντων. Αλλά τον ίδιο δρόμο ακολουθούν και άτομα από την ύπαιθρο με όχημα ανόδου τους τίτλους που εξασφάλιζε η πρόσβασή τους στην εκπαίδευση¹. Όλοι αυτοί επιχειρούν να αναδειχθούν ως η νέα κοινωνική και πνευματική ελίτ του τόπου κομίζοντας μαζί με τη φιλοδοξία τους τον ενθουσιασμό και τον δυναμισμό, που διαχρονικά κομίζουν στις αποσκευές τους τα ανερχόμενα κοινωνικά στρώματα. Αυτή την κοινωνική κινητικότητα θα μας την πιστοποιήσει, χωρίς εμβριθείς αναλύσεις, η σύνθεση του Δ.Σ. του «Ορφέα» του 1952: Φατούρος Δημήτριος δικηγόρος από την Εύγηρο, Απόστολος Μέξης δικαστικός (δεν είναι Λευκάδιος), Πάνος Ροντογιάννης καθηγητής φιλόλογος από τους Τσουκαλάδες, Πανταζής Κοντομίχης καθηγητής φιλόλογος από τον Κάβαλο, Ευστάθιος Μαυρομάτης (υφασματ)έμπορος από την πόλη, Γεράσιμος Περδικάρης επιπλοποιός από την πόλη και Σπυρίδων Περδικάρης υπάλληλος της ΕΤΕ. Όλοι 45 ετών και κάτω, αν δεν κάνω λάθος

Επισήμανση τρίτη: Το Δ.Σ. του «Ορφέα» αποτελείται από πρόσωπα, τα περισσότερα των οποίων διαθέτουν σημαντικό ειδικό βάρος και από πλευράς επαγγελματικών προσόντων και από πλευράς γενικότερης συγκρότησης – πέραν του προμνημονευθέντος ενθουσιασμού. Οι άνθρωποι αυτοί προφανώς και δεν αντιπροσωπεύουν τον μέσο όρο της κοινωνίας – είναι πιο πάνω. Και ειδικά στο συγκεκριμένο εγχείρημα του 1952, λαμβανομένων υπόψη των συνθηκών και των διαθέσιμων οικονομικών και τεχνικών μέσων, νομίζω ότι υπερέβησαν και τα δικά τους όρια. Είναι από τις στιγμές που το ασχημένο μάτι βλέπει ότι η ομαλή, χωρίς εντυπωσιακές διακυμάνσεις, πορεία της ιστορίας διαγράφει απότομα μια εντυπωσιακή ανοδική τάση. Χωρίς τη διακράτηση στη μνήμη αυτής της υπέρβασης και την επακόλουθη σύγκριση με τα δικά τους πεπραγμένα, οι διάδοχοι γενεές θα δυσκολευτούν να φανούν άξιοι συνεχιστές της σκυτάλης που παρέλαβαν. Είναι κάτι σαν νόμος με διαχρονική ισχύ: οι μεταγενέστεροι, όταν έχουν ευκλείς προγόνους, πρέπει να χρησιμοποιούν συχνά και σωστά τη ζυγαριά.

Στο σημείο αυτό, για να μη χάνουμε το μέτρο, χρειάζεται να βάλουμε έναν

1. Δημήτρης Σπ. Τσερές «Το ρέκβιεμ της λευκαδικής τσιβιλιτάς. Μια απροσδόκητη λογοτεχνική φωνή του Μεσοπολέμου», Ανδρομάχη Φίλιππα-Χαριτωνίδη, *Ηθογραφίες Λευκαδίτικες*, Επιλεγόμενα-Λεξιλόγιο: Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης, Δημήτρης Σπ. Τσερές, Βασίλης Φίλιππας, Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών, Αθήνα 2010, σ. 171-174, όπου και σχετική βιβλιογραφία.

αστερίσκο: η θετική αποτίμηση του έργου του «Ορφέα» των χρόνων εκείνων και των επομένων δεν μπορεί να οδηγήσει στην εξιδανίκευση των πάντων. Ανάμεσα στην υποτίμηση και την εξιδανίκευση υπάρχει η βασιλική οδός της μετά λόγου γνώσεως αποτίμησης. Αν η υποτίμηση έχει πίσω της την ασχετοσύνη και την αδιαφορία, η εξιδανίκευση εκβάλλει στον τοπικό μικρομεγαλισμό – την άλλη όψη του αρχοντοχωριατισμού. Για να ισορροπήσουμε στο σωστό σημείο, καλό θα ήταν να ξεφυλλίσουμε τις *Λευκαδίτικες Σελίδες*, λαμπρό μα και παραμελημένο επίτευγμα του «Ορφέα», και να διαβάσουμε τα σχετικά σχόλια του Δήμου Μαλακάσης στη στήλη «ΕΚΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΑ». Εκεί ο Μαλακάσης, εκ των πρωτεργατών και θερμός υμνητής των Γιορτών, μας θυμίζει π.χ. ότι οι χορευτές, για ν' ανέβουν στο πατάρι, χρησιμοποιούσαν τις ψαροκασέλες ενός ιχθυέμπορα της εποχής, του Βελέντζα!

Τρίτον: Από όσα σημειώσαμε προκύπτει επαγωγικά η μεγάλη σημασία του παρουσιαζόμενου βιβλίου για την τοπική ιστορία, καθώς κάνει προσιτό στο ευρύ κοινό και στις νεότερες γενιές ένα κομβικό ζήτημα της λευκαδικής πνευματικής και όχι μόνο ζωής, τη δύσκολη και επώδυνη κυφορία των Γιορτών Λόγου και Τέχνης. Αυτή η προσέγγιση είναι βασική προϋπόθεση για την κατάκτηση της αυτογνωσίας μας, η οποία σε τελική ανάλυση αποτελεί αφετηρία βελτίωσης. Γιατί, ό,τι κι αν λένε, η ιστορία «διδάσκει». Όχι όμως με τον γνωστό κατηχητικού τύπου εύπεπτο φρονηματισμό, που έχει εξαντλήσει από καιρό τις όποιες δυνατότητές του, αλλά με την κατανόηση, που προκύπτει από τη μελέτη των πεπραγμένων της. Το κάναμε ήδη χειροπιαστό επί του προκειμένου πώς μπορεί να γίνει αυτό: βάζοντας στη ζυγαριά από τη μια τα πνευματικά αναστήματα και τα πεπραγμένα της γενιάς εκείνης και από την άλλη τα δικά μας.

Τέταρτον: Το βιβλίο του Δ. Φ. –και αυτό είναι εξαιρετικά ελκυστικό για τον μελετητή– συγκροτεί ένα παραδειγματικό σχήμα όχι μόνο για την ερμηνεία μιας κρίσιμης εποχής του τοπικού παρελθόντος αλλά έχει εμβέλεια πανελλαδική. Γιατί παρόμοια με τα συμβάντα στη Λευκάδα το καλοκαίρι του 1952 συνέβησαν προφανώς και στην υπόλοιπη Ελλάδα. Τα ερμηνευτικά κλειδιά, που χάρισε σε μας η υποδειγματική καταγραφή του Δ. Φ. ή που αναγκαστήκαμε να επινοήσουμε για να δώσουμε απαντήσεις στα ιστορούμενα γεγονότα, μπορούν να χρησιμοποιηθούν και για την ερμηνεία αυτών των συμβάντων εκεί που δεν υπήρξε τέτοιας πιστότητας καταγραφή και που μάλλον είναι η πληθώρα των περιπτώσεων.

Οδεύοντας προς το κλείσιμο της παρουσίασης αισθάνομαι υποχρεωμένος να πω ότι η ανάγνωση του βιβλίου του Δ. Φ. με ωθεί πειστικά να θίξω παρεμπιπτόντως δύο άλλα ζητήματα. Το πρώτο, και πιο σημαντικό, είναι το πολύ υψηλό επίπεδο του δημόσιου διαλόγου των πρωταγωνιστών των επίμαχων γεγονότων. Ενώ είναι προφανές ότι βρισκόμαστε ενώπιον μιας σκληρής ιδεολογικής σύγκρουσης (έχουμε και σαφείς μαρτυρίες, γραπτές και προφορικές, από τους ελάχιστους επιζώντες της εποχής ότι η σύγκρουση στο παρασκήνιο ήταν σκληρότατη), ο δημόσιος λόγος τους διατηρεί μια ψυχραιμία και μια ευγένεια που εκπλήσσει. Είναι λόγος ευθύς, με σαφείς θέσεις, χωρίς υπονοούμενα και χτυπήματα κάτω από τη ζώνη, ένας λόγος που κινείται αποκλειστικά στη σφαίρα της

αντιπαράθεσης ιδεών και απόψεων και δεν διαρρηγνύει τις προσωπικές τους σχέσεις. Ο σημερινός αναγνώστης, εθισμένος στον δημόσιο πολιτικό λόγο της εποχής μας, θα νιώσει ρίγος, όταν διαβάσει τα κείμενα αυτά – το ρίγος εκείνου που συνειδητοποιεί ότι δεν κατάφερε να διατηρήσει κάτι πολύ σπουδαίο που του κληροδότησαν οι πρόγονοί του.

Το δεύτερο είναι η διαπίστωση ότι από τους ανθρώπους αυτούς, που έδειξαν ως τότε μια πραγματική σοφία στο θέμα των αναπόφευκτων συμβιβασμών, έλλειψε το κάτι παραπάνω που θα ισορροπούσε τα πράγματα την κρίσιμη στιγμή. Ο επιμελητής στα Επιλεγόμενά του το διατυπώνει καίρια: «Οι άνθρωποι του «Ορφέα», με τον ενθουσιασμό, τα ταλέντα τους και τον εθελοντισμό τους [...] κατεβάζουν ιδέες, σχεδιάζουν ερασιτεχνικά χωρίς πόρους, υποδομές και τεχνογνωσία για την οργάνωση μεγαλύτερων πολιτιστικών γεγονότων, πέραν του τοπικού και του στοιχειώδους. Τα πολιτικά πράγματα της Ελλάδας και του κόσμου τα παρακολουθούν λιγότερο ή περισσότερο. Στο σύστημα είναι ενταγμένοι ή θέλουν να ενταχθούν και να ζήσουν, μακάρι και με αξιοπρέπεια. Τα στενά όρια που τους βάζει η εποχή τους και η επαρχία δεν τα γνωρίζουν καλά» (σ. 116). Το αποτέλεσμα είναι το αναμενόμενο: η ήττα της «αδύνατης» πλευράς και η πύρρεια νίκη της «ισχυρής». Με την απόσταση του χρόνου εμείς όλα αυτά τα βλέπουμε καθαρά. Αφαιρώντας όμως αυτή την απόσταση και μπαίνοντας νοητά μέσα στην ταραγμένη ατμόσφαιρα του τότε, βλέπεις ότι εκτυλίσσεται το χρονικό μιας προαναγγεληθείσας αλλά και συγχρόνως αναπόφευκτης σύγκρουσης. Και, αν το δει κανείς από την άποψη αυτή, δεν θα είχε άδικο αν έλεγε ότι βρισκόμαστε μπροστά σε ένα τυπικό ελληνικό «δράμα», από τα πολλά εκείνα που οδήγησαν τη λαϊκή πείρα αιώνων να διατυπώσει τη γνωστή παροιμία με την καρδιάρα και το γάλα. Με διαφορετικά λόγια και χωρίς υπεκφυγές, η ιστόρηση των γεγονότων του 1952 από τον Δ. Φ. μας κληροδοτεί μια εμπειρία χρήσιμη για την υπέρβαση παρόμοιων καταστάσεων.

Η πραγματικότητα βέβαια απόδειξε ότι τελικά η κρίση του 1952 ευτυχώς δεν πλήγωσε ανήκεστα την ανορθωτική προσπάθεια του «Ορφέα» και όλων των δυνάμεων, που στοιχίζονταν στην ίδια πορεία. Η ικανότητα των προωθητικών συμβιβασμών και των συνεργασιών επέζησε της κρίσης. Και οι Γιορτές Λόγου και Τέχνης έγιναν γρήγορα πραγματικότητα, που συνεχίζεται ανελλιπώς μέχρι σήμερα. Έτσι ο Δ. Φ. μπορούσε να νιώσει δικαιωμένος για τα πεπραγμένα του 1952 και το 1986 να γράφει στο βιβλίο του «Η ζωή μου», τακτοποιώντας τα «όλα επιγραμματικά σε ένα γενικά παραδεκτό ιδεολογικό σχήμα» (σ. 117), κατά την επί λέξει εύστοχη διατύπωση του επιμελητή του βιβλίου:

Οι Γιορτές του «Ορφέα» 29, 30 και 31 Αυγούστου, που ματαιώθηκαν [...] αφήσανε τη σφραγίδα αυτού του μεγαλεπήβολου οράματος των Γιορτών Λόγου και Τέχνης [...] όπως και οι Γιορτές Λόγου και Τέχνης Λευκάδος από το 1955 και ύστερα από τις Γιορτές του «Ορφέα» του 1952 πήραν την έμπνευση. Από αυτές τις Γιορτές του «Ορφέα» δεχτήκανε την επιτυχία τους, που δημιούργησαν το απρόβλεπτο εκείνο θαύμα, όπως χαρακτηρίστηκε, της προβολής του νησιού μας στο Πανελλήνιο και Διεθνώς. Ο «Ορφέας» λοιπόν έχει την πατρότητα

[...] των *Γιορτών Λόγου και Τέχνης 1955* και ύστερα μέχρι σήμερα. Η τιμή ανήκει στον «Ορφέα», σ' όλους εκείνους επώνυμους και ανώνυμους, που δούλεψαν για τις *Γιορτές του 1952* (σ. 117).

Κλείνοντας την παρουσίαση, ας εκφράσουμε την ευγνωμοσύνη μας στον συγγραφέα του βιβλίου, που μας άφησε αυτή τη σπουδαία μαρτυρία για την ιστορία του τόπου μας. Ας αποδώσουμε τα εύσημα στον επιμελητή του βιβλίου, που έκανε το βιβλίο του Δ. Φ. εύρηστο ανάγνωσμα σε κάθε φιλομαθή αναγνώστη και πολύτιμο εργαλείο για τη γνώση της τοπικής ιστορίας. Και ας ευχηθούμε χρόνια πολλά στον εορτάζοντα τα 80χρονά του «Ορφέα» δίνοντάς του την υπόσχεση ότι εν ευθέτω χρόνω θα του ετοιμάσουμε μια νέα επαυξημένη και βελτιωμένη έκδοση της Ιστορίας του.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΣΠ. ΤΣΕΡΕΣ

Άννα Μαχαιρά και Λήδα Παπαστεφανάκη (εισαγωγή-επιμέλεια), *Εβραϊκές κοινότητες ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση, 15ος-20ός αιώνας: οικονομία, κοινωνία, πολιτική, πολιτισμός. Πρακτικά διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου (Ιωάννινα, 21-23 Μαΐου 2015)*, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων/Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Ισραηλιτική Κοινότητα Ιωαννίνων, Ιωάννινα, εκδόσεις Ισνάφι, 2016, 382 σ.

Είναι εξαιρετικά δύσκολη η προσπάθεια να παρουσιαστεί ένας τόμος με 24 επιστημονικά άρθρα διακεκριμένων ερευνητών από την Ελλάδα και το εξωτερικό και να καλυφθούν, εν συντομία, όλες οι ανακοινώσεις και οι πολύπτυχες οπτικές που αυτές περιλαμβάνουν. Η αδυναμία είναι αντικειμενική για οποιαδήποτε έκδοση τέτοιας μορφής αλλά για τον συγκεκριμένο τόμο η δυσκολία επιτείνεται, καθώς είναι πρακτικά αδύνατον να ξεχωρίσεις ένα κείμενο για να προκρίνεις την παρουσίασή του χωρίς να έχεις την αίσθηση ότι θα αδικήσεις κάποιον άλλο. Η επιστημονική αρτιότητα και η ποιότητα κειμένων που ασχολούνται με τις πολιτισμικές ταυτότητες των εβραϊκών κοινοτήτων, την εβραϊκή ταυτότητα στη λογοτεχνία, τις εβραϊκές κοινότητες στον ελλαδικό χώρο, τις επιχειρήσεις και τα δίκτυα αλλά και την Κατοχή, την Αντίσταση, το Ολοκαύτωμα και τη διαχείριση της μνήμης είναι υψηλού επιπέδου. Επιλέγοντας αναγκαστικά έναν θεματικό άξονα για την παρουσίαση, προέκρινα ίσως εκείνον που εμφανίζει το μεγαλύτερο ενδιαφέρον για τον μέσο αναγνώστη και εμφανίζει διαχρονικά χαρακτηριστικά: τον *αντισημιτισμό*.

Ο Ρομέν Σλοκόμπ σε ένα εξαιρετικό μυθιστόρημα με τίτλο *Κύριε Διοικητά* (εκδόσεις Πόλις, 2011), όπου ο ήρωας, ένας φανατικός αντισημίτης μπλέκει σε μια ερωτική ιστορία που θα τον φέρει στα όρια της προδοσίας και της ηθικής εξαχρείωσης, περιγράφει μέσα σε λίγες αράδες τη μοίρα που επεφύλαξε η ιστορία στους Εβραίους: